

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΑΡΧΑΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΣΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑ ΧΩΝΙΑΤΗ

Ο Νικήτας Χωνιάτης είναι συγγραφέας που διακρίνεται για την πολυμάθειά του, ιδιαίτερα για την αρχαιογνωσία του, γι' αυτό και στα έργα του αφθονούν οι αναμνήσεις (παραθέματα, απηγήσεις, αναφορές, παρωδίες) από αρχαιότερα κείμενα. Ο J. A. van Dieten, που εξέδωσε τόσο το ιστορικό έργο όσο και τους λόγους και τις επιστολές του Νικήτα Χωνιάτη¹, έκανε, μεταξύ των άλλων, μια πολύ αξιόλογη προσπάθεια να επισημάνει και να ταυτίσει αυτές τις αναμνήσεις. Ωστόσο σε ένα τόσο ογκώδες έργο ο εντοπισμός των φιλολογικών πηγών δεν είναι δυνατό να ολοκληρωθεί από ένα μόνο άτομο· είναι απαραίτητη η συμβολή περισσότερων μελετητών. Προς την κατεύθυνση αυτή προσπάθησα να συμβάλω παλαιότερα με εργασία που αφορούσε το έργο *Χρονική διήγησις*², και τώρα θα ήθελα να επιχειρήσω κάτι παρόμοιο για τους λόγους και τις επιστολές του Νικήτα Χωνιάτη³. Νομίζω πως δεν υπάρχει λόγος να επαναλάβω εδώ όσα εξέθεσα στο παρελθόν για την πολλαπλή χρησιμότητα που έχει, κατά τη γνώμη μου, η μελέτη των αναμνήσεων από αρχαιότερα κείμενα στα έργα των συγγραφέων της όψιμης αρχαιότητας και της βυζαντινής περιόδου⁴.

1. *Nicetae Choniatae Historia*, Corpus fontium historiae byzantinae 11,1-2, Berolini et Novi Eboraci 1975, και *Nicetae Choniatae Orationes et Epistulae*, Corpus fontium historiae byzantinae 3, Berolini et Novi Eboraci 1972.

2. Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη *Χρονική διήγησις*, *ΕΕΦΣΘ* 22 (1984) 687-709 [στο εξής: Αναμν. *Χρον. διήγ.*], όπου μνημονεύονται (σ. 690, σημ. 5) και άλλες σχετικές μελέτες. Βλ. επίσης και Δ. Α. Χρηστίδη, *Ο Κῶος ποιητής* του Νικήτα Χωνιάτη, *Ἑλληνικά* 35 (1984) 70-73.

3. Οι βιβλιοκρισίες που έγιναν για την έκδοση των λόγων και των επιστολών του Νικήτα Χωνιάτη από τον van Dieten (J. Darrouzès, *REB* 32 [1974] 381-382, W. Hörandner, *JÖB* 24 [1975] 302-304, R. Walther, *Gnomon* 47 [1975] 295-297, Μ. Γρηγορίου-Ιωαννίδου, *Βυζαντινά* 9 [1977] 485, Α. Garzya, *BZ* 70 [1977] 101-102, Ε. Θ. Τσολάκης, *Ἑλληνικά* 30 [1977-78] 179-180, G. Cankova-Petkova, *Bulgarian Historical Review* 6,1 [1978] 104-109) δεν πρόσθεσαν παρά ελάχιστα στον τομέα αυτόν· βλ. Walther, *ό.π.*, σ. 297, Garzya, *ό.π.*, σ. 102, και Τσολάκη, *ό.π.*, σ. 180. Για μερικές επιπλέον συμβολές βλ. Δ. Α. Χρηστίδη, *Νικήτας Χωνιάτης*, *Λόγοι* 108,20-21 van Dieten και *Ὀδύσσεια* π 181, *Ἑλληνικά* 38 (1987) 151-153, και του ίδιου, *Ποικίλα ελληνικά*, Α', *Ἑλληνικά* 38 (1987) 291-293.

4. Βλ. Αναμν. *Χρον. διήγ.*, σ. 689.

Λόγος Α⁵

4,5-6: τοῖς βαρβάροις οἶον ὑποφωνῶν ... τὴν καθ' ἡμῶν φονίαν ὀρμήν· πρβ. Αριστοφ. Ὀρν. 344-345: ἐπίφερε πολέμιον | ὀρμὰν φονίαν· ἐπίσης Σούδ. φ 571 Adler: φονία ὀρμή.

Λόγος Β

7,8: ἐνηγήθητε εἰς ἀκοὴν ὠτίου· πρβ. Β' Βασιλ. 22,45: εἰς ἀκοὴν ὠτίου ἤκουσάν μου· Ψαλμ. 17,45: εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέν μοι⁶.

7,22-23: τοιοῦτοις ἐθαυμάστωσε Κύριος τὰ ἡμέτερα· πρβ. Ψαλμ. 4,4: ἐθαυμάστωσεν Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ.

Λόγος Γ

13,11-12: ἔγωγε δὲ καὶ τῷ περιττῷ τῆς ἐπὶ σοὶ λύπης καταποθείς· πρβ. Β' Κορινθ. 2,7: μή πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος⁷.

13,14-16: ὥστε καὶ ἡ σὴ ἐπὶ τύμβον κάθοδος κατὰ τινα προφήτην τοῦ ἐμοῦ λόγου ἀνοδὸν εἰς φῶς ἐκαινούργησεν· πρβ. Δ' Βασιλ. 13,21: καὶ ἐγένετο αὐτῶν θαπτόντων τὸν ἄνδρα καὶ ἰδοὺ εἶδον τὸν μονόζωνον καὶ ἔρριψαν τὸν ἄνδρα ἐν τῷ τάφῳ Ἐλισαιέ, καὶ ἐπορεύθη καὶ ἦψατο τῶν ὀστέων Ἐλισαιέ καὶ ἔζησεν καὶ ἀνέστη ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ⁸.

14,5: οὔτε τῷ ὑστεροφώνῳ γοῦν ἀμείβῃ με τῆς ἡχοῦς· πρβ. Παλατ. Ἀνθ. 16,153,1-2 (Σατύρ.): μέλπεται Ἄχῳ | ἀντίθρονον πτανοῖς ὑστερόφωνον ὄπα· Γρηγ. Ναζ. Ἐπη 1,2,29,153-154 (PG 37,895A): ὑστερόφωνον | Ἄχῳ τις ποθέων· 2,2,3,207-209 (PG 37,1495A): πένθεος ἐσσάμενος κείμην νέφος, οὐδ' ὄσον Ἄχῳ | ... | ἄκρων ὑστερόφωνον ἀπὸ σκοπέλων χέον ἀδὴν⁹.

14,9-12: τὴν ἐν τῷ θρηγεῖν με οἶον ἐκκύπτουσάν σου τοῦ τάφου ἡχώ, παρακολουθοῦσαν τοῖς λεγομένοις καὶ ποιουμένην ἰσχνὴν ἀντίδοσιν, ὃ καὶ αἱ

5. Οι παραπομπές στο κείμενο του Νικήτα Χωνιάτη γίνονται με τον αριθμό σελίδας και στίχου της έκδοσης του van Dieten.

6. Βλ. και Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ., σ. 4,78· 71,71-72· 342,13-14· 451,79 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 691, 692, 701 και 703 αντίστοιχα).

7. Βλ. και Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 138,15-16 και 145,11 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 694 και 695 αντίστοιχα).

8. Ο van Dieten στο υπόμνημα πηγών και παράλληλων χωρίων της έκδοσής του σημειώνει: «ὥστε - ἐκαινούργησεν: locum (S. Script.?), ad quem alludit, non invenit».

9. Βλ. και Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 204,11-12 και 557,5 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 696 και 705 αντίστοιχα, όπου επισημαίνεται μόνο το παράλληλο από την Παλατινή Ἀνθολογία).

σκοπιαὶ πρὸς τὰ τῶν ποιμένων ἀλλήματα πάσχουσιν, ἐπανιούσης τῆς φωνῆς καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀντιστρεφούσης κατὰ τὸ ἀντίτυπον· πρβ. Παλατ. Ἐνθ. 16,154,1-4 (Λουκιανού ἢ Αρχία): Ἐχὼ πετρήσασαν ὄρας, φίλε, Πανὸς ἑταίρην, | ἀντίτυπον φθογγὴν ἔμπαλιν ἄδομένην, | παντοίων στομάτων λάλον εἰκόνα, ποιμέσιν ἠδὲ | παίγνιον. ὄσσα λέγεις, ταῦτα κλύων ἄπιθι.

14,17-18: μηδ' ὑπαργυρίζουσα πρὸς θερισμόν· πρβ. Ἰωάν. 4,35: ὅτι λευκαὶ εἰσιν πρὸς θερισμόν.

16,14-15: ὡσπερ νεῦρον σκληρὸν τὸν τράχηλον ἀνατείνοντας· πρβ. Ἡσ. 48,4: σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου.

18,2-4: τὸ βάρβιτον τοῦ λέγειν περιδραμῶν ... ἐκ τῶν ὠτων ἤωρει τὸ ἀκροώμενον· πρβ. Λουκιαν. Ἰκαρομέν. ἢ Ὑπερρέφ. 3: ἄνω που τῆς διηγήσεως ἐκ τῶν ὠτων ἀπηρτημένον.

18,19-20: ἔστωμύλλατο λιγέα μάλα καὶ ἐπίτροχα· πρβ. Οἰμ. Ἰλ. Γ 213-214: ἐπιτροχάδην ἀγόρευε, | παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως.

18,20: ἢ πηκτίδος¹⁰ ἐμμελέστερα ἢ ῥόδων ἀβρότερα· πρβ. Σαπφ. απ. 156 Lobel-Page = 156 Voigt: πόλυ ἀκτιδος ἀδυμελεστερα· ἐπίσης Γρηγ. Κορίνθ. Σχόλ. Ἐρμολ. Περὶ μεθόδ. δεινότη. 13 (VII σ. 1236,12-14 Walz): τὰ Ἀνακρέοντος, τὰ Σαπφῶς· οἶον ... πηκτίδων ἐμμελεστερα, ἵππου γαυροτέρα, ῥόδων ἀβροτέρα¹¹.

19,7-8: ὁ τὸ φρονεῖν νηπίαχος εὐχερέστερος· πρβ. Οἰπιαν. Ἀλιευτ. 5,403: ὡς δ' ὅτε νηπίαχα φρονέων πάϊς.

19,17: ἀνέραστος ἤχου ἑορτάζοντος· πρβ. Ψαλμ. 41,5: ἐξομολογήσεως ἤχου ἑορτάζοντος.

21,5-6: οὐθ' ὁ χρόνος πάντα εἰδὼς μαραίνειν ἀπέσβεσεν· πρβ. Σοφ. Αἴας 714: πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνει.

21,20-21: ὦ μὴ θύσας τῇ σαγήνῃ μηδὲ τῷ ἀμφιβλήστρω θυμιάσας· πρβ. Ἀββακ. 1,16: ἔνεκεν τούτου θύσει τῇ σαγήνῃ αὐτοῦ καὶ θυμιάσει τῷ ἀμφιβλήστρω αὐτοῦ.

25,17: ὦ μεγαποίμην· πρβ. Ἐβρ. 13,20: τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν.

Λ ό γ ο ς Δ

28,26: τὸ γὰρ παμφάγον πῦρ· πρβ. Εὐριπ. Μῆδ. 1187: νᾶμα παμφάγου πυρός.

28,34-29,1: πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον ἐκεῖ καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· πρβ. Ἡσ. 1,5: πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην¹².

10. Ο van Dieten, ἀκολουθώντας τον μοναδικό κώδ. V, εκδίδει πηκτίδος· βλ. όμως τη σχετική παρατήρηση του Τσολάκη, *ό.π.*, σ. 180.

11. Βλ. επίσης Δ. Α. Χρηστίδη, Σαπφικά, Ἐλληνικά 36 (1985) 6-9.

12. Ο van Dieten (σ. 29,1) δίνει τη σωστή παραπομπή «Is. 1,5», αλλά μόνο για τη φράση πᾶσα καρδία εἰς λύπην.

29,2: διὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς κατοικοῦντας· πρβ. Ἱερεμ. 26,19: διὰ τὸ μὴ ἰπάρχειν κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ· 28,62: καὶ τοῦ μὴ εἶναι ἐν αὐτῷ κατοικοῦντας.

30,22: τὸ τῆς ἠχοῦς ὑστερόφωνον εἶχον· πρβ. Παλατ. Ἀνθ. 16,153,1-2 (Σατύρ.)· Γρηγ. Ναζ. Ἔπη 1,2,29,153-154 (PG 37,895A)· 2,2,3,207-209 (PG 37,1495A) [βλ. παραπάνω, στο 14,5].

30,23: Δεῖμός τε Φόβος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα Κηρῶν· πρβ. Εμπεδοκλ. Β 121,2 Diels-Kranz: ἐνθα Φόνος τε Κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα Κηρῶν¹³.

32,28-29: καὶ οὐ μόνον ὡς Μωϋσῆ Ἰοθὼρ οὐδέν σοι συνεισήνεγκεν οὗτος διὰ παραφάσεως· πρβ. Ἔξοδ. 18,13-26 (14: καὶ ἰδὼν Ἰοθὼρ πάντα ὅσα ἐποίει τῷ λαῷ, λέγει ... 19: νῦν οὖν ἄκουσόν μου, καὶ συμβουλεύσω σοι)¹⁴.

Λ ό γ ο ς Ε

36,5: δρεψάμενος ἄνθη ἐγκωμίων ἐκ λειμώνων ἀκηράτων· πρβ. Ευριπ. Ἰππόλ. 73-74: πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου | λειμῶνος· ἐπίσης 76-77: ἀκήρατον | μέλισσα λειμῶν ἤρινη διέρχεται.

41,29-31: οἶάπερ ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ σχεδιάζοντες ἔπαιζον ἔρωτες ἐν μέσῃ τῇ πολέμῃ μιγνύντες τὰ ἄμικτα καὶ συνάπτοντες τὰ ἀσύναπτα, ὄπλισμὸν καὶ θαλιασμόν· αναφορά στον ζωγραφικό πίνακα του Αετίωνα που περιγράφεται από τον Λουκιανό, Ἡρόδ. ἢ Ἀετίων 4-6.

41,30: μιγνύντες τὰ ἄμικτα· παροιμία, πρβ. Karathanasis 183: ἄμικτα μιγνύειν¹⁵.

Λ ό γ ο ς Σ

46,12: στήλην ἀνατετραμμένην, ἀρχαίας ἔργον χειρός, θεασάμενος· πρβ. Λουκιαν. Τίμων ἢ Μισάνθρ. 5: στήλην παλαιοῦ νεκροῦ ὑπτίαν ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀνατετραμμένην παρέρχονται.

47,23: εἰς κάλλος ἐξεσμένος· πρβ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 18,16 (PG 35,1004C): εἰς κάλλος ἀπεξεσμένον· 40,22 (PG 36,389A): εἰς κάλλος ἑαυτοὺς ἀποξέοντες· Ἄννα Κομν. 5,8,6 (II σ. 35,25 Leib): εἰς κάλλος ἀπέξεστο.

47,23: τὸν ἔξω ἄνθρωπον· πρβ. Β' Κορινθ. 4,16: ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος.

13. Ο van Dieten σημειώνει: «Δεῖμός - τε: Hom. II. 11,37. ἔθνεα Κηρῶν: cf. ἔθνεα νεκρῶν, Od. 10,526 (al.); infra p. 114,37; 179,2»· ωστόσο ἐδῶ ο Νικήτας Χωνιάτης συμφύρει τὴν ομηρικὴ ἀνάμνηση (Λ 37) με τὸν παραπάνω στίχο τοῦ Εμπεδοκλή.

14. Ο van Dieten σημειώνει «ὡς - παραφάσεως: cf. Exod. 4,18», ἀλλὰ στο χωρίο αὐτὸ τῆς Ἐξόδου δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ παραίφασιν τοῦ Ἰοθὼρ πρὸς τὸν Μωυσή.

15. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 560,89 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 705, ὅπου εἶναι συγκεντρωμένες παραπομπές καὶ σε ἄλλα ἀρχαία κείμενα).

48,26-27: τέττιγα ... στηθοφουῖ δὲ μαγάδι λιγυρὸν καὶ ὡς ἄλλος τὰ ἐμὰ καταφρονῶντα δώματα· πρβ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 28,24 (PG 36,60A): τίς ὁ δοῦς τέττιγι τὴν ἐπὶ στήθους μαγάδα ... καὶ καταφρονῶσι τὰ ἄλση¹⁶.

49,30-31: ἢ γοῦν ἐπικαμφθῆναι νύμφης νεογάμου γόοις πεσόντος παρὰ τὸ Ἴλιον ἥρωος· αναφορά στο μῦθο του Πρωτεσίλαου και της Λαοδάμειας· βλ. Απολλοδ. επιτ. 3,30· Λουκιαν. Νεκρ. διάλ. 28(23)· Σχόλ. Αἰλ. Αριστείδ., σ. 671,28-672,3 Dindorf, Φιλοστρ. Ἑρωϊκ. 2,7-11 (σ. 3,8-20 de Lannoy)· το επίθετο νεόγαμος χρησιμοποιείται για τη γυναίκα του Πρωτεσίλαου από τον Λουκιανό, Νεκρ. διάλ. 27(19),1 και 2, και 28(23),1¹⁷.

53,18-19: ἐκάστῳ τῶν χρόνων ὀροθεσίαν νομοθετήσας· πρβ. Πράξ. 17,26: ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὀροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν.

53,21: λαθικηδῆς κεράννυσι φάρμακον· πρβ. Συνεσ. Ἐπιστ. 146 (σ. 258,5 Garzga): τὸ λαθικηδῆς φάρμακον¹⁸.

Λ ό γ ο ς Ζ

55,25-26: οὕτω δὲ καὶ πλατυνάντων τὰ Ῥωμαίων σχοινίσματα· πρβ. Ἡσ. 54,2: πλάτυνον τὸν τόπον ... μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου.

59,6-7: πῦρ τῶν ὀμμάτων ἐβλεψας· πρβ. Ομ. Ὀδ. τ 446: πῦρ δ' ὀφθαλμοῖσι δεδορκῶς· επίσης Μενάνδ. Μισούμ. 321: βλέπει δὲ πῦρ ἄμα¹⁹.

64,25-26: πάλιν ὡς οὐδὲ ξύλον σκαμβὸν πρὸς τὴν προτέραν ἐναντιότητα μετεστράφησαν· υπαινιγμός στην παροιμία τὸ σκαμβὸν ξύλον οὐδέποτε ὀρθὸν (Ψευδο-Πλούτ. 1,18· Σούδ. σ 530 και τ 801 Adler· Μακάρ. 7,69· Αποστόλ. 16,85).

66,18: ὡς ἐκ μηχανῆς ... ἐπικατέπτης· υπαινιγμός στην παροιμία ἀπὸ μηχανῆς θεὸς ἐπιφανεῖς (Διογεν. 2,84· Διογεν. Vind. 1,78· Αποστόλ. 3,41).

66,18: τάχιον ἐννοήματος ... ἐπικατέπτης· παροιμία, πρβ. Σχόλ. Ομ. Ἴλ. Ο

16. Βλ. και τις απηγήσεις του παραπάνω χωρίου του Ναζιανζηνού στον Νικήτα Μάγιστρο, Ἐπιστ. 1,13-15· 6,11· 11,12-13 Westerink (λαβειμένη παραπομπή «Grég. Naz. 34,24» στις σ. 55 και 67, καθώς και στον πίνακα της σ. 149 στην έκδοση του Westerink).

17. Ο van Dieten σημειώνει: «ἢ - ἥρωος: mihi ignotum».

18. Ο van Dieten επισημαίνει σωστά ότι εδώ έχουμε απήχηση από τον Ὅμηρο, Ὀδ. δ 220-221· ωστόσο ο Νικήτας Χωνιάτης συμφύρει το ομηρικό κείμενο με το παραπάνω χωρίο του Συνεσίου. Τον ίδιο συμφυρμό βρίσκουμε και σε άλλα βυζαντινά κείμενα· βλ. τα παραδείγματα που παραθέτει η Α. Βασιλικοπούλου-Ιωαννίδου, Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον και ὁ Ὅμηρος, βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 14, Ἐν Ἀθήναις 1971-1972, σ. 148.

19. Ο van Dieten για το χωρίο 59,6-9 παραπέμπει στη Χρον. διήγ. 725,4-7 (Bekker = 548,9-11 van Dieten). Βλ. όμως και Χρον. διήγ. 268,80 van Dieten, καθώς και Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 697 και 705.

80 (IV σ. 26,21-23 Erbse): τὸ παροιμιακὸν τὸ 'διέπτατο δ' ὥστε νόημα' ἐκ τούτων καὶ τῶν κατὰ τὴν 'Οδύσσειαν (ἡ 36) σύγκειται 'τῶν νέες ὠκεῖαι ὡσεὶ πετρὸν ἢ νόημα'²⁰.

67,6: τὴν ἀνδρείαν ὄντως ἐν γυναιξί· συμφυρμός των χωρίων Παροιμ. 31,10: γυναικα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; καὶ Ἄσμα ἄσματ. 1,8 = 6,1: ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν.

67,31-32: ταῖς τρισὶ Χάρισι συναριθμησαὶ καὶ προσθεῖναι καὶ τετάρτην αὐτήν· πρβ. Παλατ. Ἄνθ. 9,515,1-2: Τρεῖς εἰσὶν Χάριτες· σὺ δὲ δὴ μία ταῖς τρισὶ ταύταις | γεννήθης, ἴν' ἔχῃσ' αἱ Χάριτες Χάρिता²¹.

68,12-13: ὁ πανόπτης οὗτος φωστήρ ὁ ἥλιος· πρβ. Αισχύλ. Προμ. 91: τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ.

Λ ό γ ο ς Η

70,22-23: λίαν ἀφραίνοντες καὶ βραδεῖς τὴν καρδίαν· πρβ. Λουκ. 24,25: ὡ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ.

71,29-30: στῦλόν τε ἀστραβῆ τῆς ἐκκλησίας ἑαυτὸν ὠνόμαζε καὶ ἐδραῖωμα· πρβ. Α' Τιμόθ. 3,15: ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας²².

75,15-16: ὡς εὐμαθὲς σου τὸ σκέμμα, κἂν δεδραματούργηται σκότιον· πρβ. Σοφ. Αἴας 15-16: ὡς εὐμαθὲς σου, κἂν ἄποτος ἦς ὅμως, | φώνημ' ἀκούω.

81,9: ἀπέχεις κατὰ διάμετρον· υπαινιγμός στην παροιμία ἐκ διαμέτρου (Σούδ. ε 392 Adler) ἢ ὁ ἐκ διαμέτρου βίος (Μακάρ. 6,23).

81,25-26: καὶ πρὸς τὸ δοξασθῆναι μόνον ὑπ' ἀνθρώπων ταῦτα πάντα διαπραττόμενος· πρβ. Ματθ. 6,1-2: μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς ... ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ... ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

83,26: ἡχοῦς εἶ τῆς πατριαρχικῆς ὑστερόφωνον· πρβ. Παλατ. Ἄνθ. 16,153,1-2 (Σατύρ.)· Γρηγ. Ναζ. Ἔπη 1,2,29,153-154 (PG 37,895A)· 2,2,3,207-209 (PG 37,1495A) [βλ. παραπάνω, στο 14,5].

Λ ό γ ο ς Θ

85,26-27: καὶ κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο γύναιον ἀνορθῶσαι, ὅπερ ἐπ' ἔτεσι

20. Πρβ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 397,5-6 van Dielen: καὶ ἐνομήματος τάχιον Ῥωμαίοις ἐνέπεσον.

21. Ο van Dielen σημειώνει απλῶς: «τρισὶ - τετάρτην: cf. p. 156,22». Για ἄλλες απηχῆσεις τοῦ ἴδιου ἐπιγράμματος σε βυζαντινὰ κείμενα βλ. Δ. Α. Χρηστίδη, *Μαρκανὰ ἀνέκδοτα. I. Ἀνάχαρις ἢ Ἀνανίας, 2. Ἐπιστολὲς - Σιγίλλιο, ΕΕΦΣΘ*, Παράρτ. αρ. 45, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 133 καὶ σ. 183, σημ. 75.

22. Για τὴν ἐκφραση *στῦλον ἀστραβῆ* ὁ van Dielen παραπέμπει σωστά στον Πίνδαρο, Ὀλ. 2,81-82 (89-90)· ωστόσο ὁ Νικήτας Χωνιάτης συμφύρει ἐδῶ τὴν πινδαρική ἀνάμνηση με τὸ παραπάνω γραφικὸ χωρίο.

πλείοσιν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς· πρβ. Λουκ. 13,11-16: γυνή ... ἦν συγκύπτουσα ... καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας· καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη ... ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραάμ οὖσαν, ἦν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη.

86,3: καὶ ὡς νύμφη κόσμον κατεκοσμήθη καὶ ὡς νυμφίος μίτραν περιεδέθη· πρβ. Ἦσ. 61,10: ὡς νυμφίῳ περιέθηκέν μοι μίτραν καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέν με κόσμῳ.

86,27-28: τοῖς ὄλοις ἐξαίρετον καὶ μηδὲν ἀπὸ ἴχνους ποδὸς ἕως κορυφῆς αὐτοῦ, τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, ἀξιομώμητον ἔχοντα· πρβ. Β΄ Βασιλ. 14,25: καὶ ὡς Ἀβεσσαλώμ οὐκ ἦν ἀνὴρ ἐν παντὶ Ἰσραὴλ αἰνετὸς σφόδρα· ἀπὸ ἴχνους ποδὸς αὐτοῦ καὶ ἕως κορυφῆς αὐτοῦ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ μῶμος²³.

89,11: τοῦτον μὲν εἰς θάνατον ὑπνώσαι πεποίηκας· πρβ. Ψαλμ. 12,4: μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον²⁴.

90,15: οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπόθεν· πρβ. Γαλάτ. 1,1: οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ πατρός.

92,10: καὶ ἕως ὧδε στήσεις· ἀκούσας τὰ πολέμια κύματα· πρβ. Ἰώβ 38,11: μέχρι τούτου ἐλεύση καὶ οὐχ ὑπερβῆση, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσεται σου τὰ κύματα.

93,14: ἀνύεις ἐπινοίας τάχιον· παροιμία, πρβ. Σχόλ. Ομ. Ἰλ. Ο 80 (IV σ. 26,21-23 Erbse) [βλ. παραπάνω, στο 66,18].

93,18: κράτος ἔχεις ἀναδησάμενος· πρβ. Προκοπ. Ὑπὲρ τῶν πολέμων 1,14,23: ἀναδήσεσθε τὸ τοῦ πολέμου κράτος.

93,20: γένος δὲ καὶ οὗτοι κάτοχον Ἄρει· πρβ. Ευριπ. Ἐκάβ. 1090: Ἄρει κάτοχον γένος.

93,25: ταχυναυτοῦσαι Σικελαὶ νῆες· πρβ. Αἰσχίν. 3,97: νεῶν ταχυναυτουσῶν πληρώματα.

93,31-32: ὕδωρ ἀπεκλυσάμεθα ὕδατι, τὰς ἄλμυράς τῶν πολεμίων συναγωγὰς τῷ ζῶντι· πρβ. Πλάτ. Φαῖδρ. 243d: ποτίμῳ λόγῳ οἶον ἄλμυρὰν ἀκοήν ἀποκλύσασθαι· Αθῆν. 3,121e-f: ἄλμυροὺς λόγους γλυκέσιν ἀποκλύζεσθαι νόμασι.

94,15: ὅσα σίδηρος βαφῆ πρὸς ἀνδρείαν ἐνστομοθεῖς· πρβ. Σοφ. Αἴας 650-651: τὰ δεῖν' ἐκαρτέρουν τότε, | βαφῆ σίδηρος ὥς²⁵.

97,5: τοῦτο μὲν ἐπένευσε καὶ ποιεῖν ἐπέταξεν, ἐκεῖνο δὲ πῶς ἀνένευσε· πρβ.

23. Ο van Dieten σημειώνει: «ἀπὸ - αὐτοῦ: cf. Deut. 28,35; Iob 2,7; Is. 1,6» ωστόσο εἶναι φανερό ὅτι ἐδῶ ἔχουμε παραλληλισμὸ τοῦ αυτοκράτορα Ἰσαακίου Αγγέλου με τον Ἀβεσσαλώμ, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀνάμνηση τῆς ἐκφρασεως ἀπὸ ἴχνους τῶν ποδῶν σου ἕως τῆς κορυφῆς σου (Δευτ. 28,35) ἢ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς (Ἰώβ 2,7 καὶ Ἦσ. 1,6).

24. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 65,88-89 καὶ 71,63 van Dieten (Χρηστίδης, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 692 καὶ σημ. 12).

25. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 12,11-13 van Dieten (Χρηστίδης, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 691).

- Ομ. 'Ιλ. Π 250: τῷ δ' ἕτερον μὲν δῶκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσε.
 97,10: *ῥκτειρε τά τ' ἔνδον τά τε θύραζε*· πρβ. Ευριπ. 'Ορέστ. 604: *τά τ' ἔνδον εἰσὶ τά τε θύραζε δυστυχεῖς*.
 98,24: *ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς*· πρβ. Λουκ. 2,4: *ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυὶδ*.
 99,3-4: *χωλῶ γινόμενος πούς, ὀφθαλμὸς τῷ μὴ ἔχοντι*· πρβ. 'Ιώβ 29,15: *ὀφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν, πούς δὲ χωλῶν*²⁶.
 99,13: *ἀνύπνους νύκτας ἰαύων*· πρβ. Ομ. 'Ιλ. Ι 325 = 'Οδ. τ 340: *ἀνύπνους νύκτας ἴαυον*²⁷.

Λ ό γ ο ς Ι

- 102,28-29: *ὡς οὐδὲ κνώδαλα βρυχητίου λέοντος ὑπέπτηξαν ἐρυγὴν*· πρβ. 'Ησ. 31,4: *ὄν τρόπον ἐὰν βοήσῃ ὁ λέων ἢ ὁ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ, ἢ ἔλαβεν, καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτῇ, ἕως ἂν ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἠττήθησαν καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυμοῦ ἐπτοήθησαν*.
 103,11: *καὶ ἡ νίκη πρόεισιν ἄδακρυς*· πρβ. Πλουτ. *Περὶ τῆς 'Ρωμαίων τύχης* 4 (= 'Ηθικὰ 318b): *καὶ νίκην ἄδακρυν θριαμβεύον*.
 105,1: *καὶ χρυσοῦν ἐνώτιον ἐν ῥίνι ὄς*· πρβ. Παροιμ. 11,22: *ὥσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν*²⁸ *ἐν ῥίνι ὄς*.
 105,4: *τὸν ἐν ἀνθρώποις μεγάπλευρον ἐκείνον βοῦν*· πρβ. Σοφ. Αἴας 1253: *μέγας δὲ πλευρὰ βοῦς*²⁹.

Λ ό γ ο ς ΙΑ

- 107,8-9: *μηδέπω τὰς παρειὰς ἰούλοις λαχνούμενον*· πρβ. Ομ. 'Οδ. λ 319-320: *πρὶν σφωῖν ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους | ἀνθῆσαι πυκάσαι τε γένυς εὐανθέϊ λάχνη*.
 107,14-15: *τὰς φρένας ὀπλότερον*· πρβ. Ομ. 'Ιλ. Γ 108: *ἀεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται*³⁰.

26. Ο van Dieten σημειώνει: «cf. p. 19,26; Mich. Chon. I. 242,11-15». Στο υπόμνημα πηγών της σ. 19,26-27 διαβάζουμε: «cf. infra p. 99,3-5; 154,24 sqq.». Φαίνεται όμως ότι όλα αυτά τα χωρία —με επιφύλαξη για το 19,26-27— του Νικήτα και του Μιχαήλ Χωνιάτη αντλούν από το παραπάνω χωρίο του 'Ιώβ.

27. Ο van Dieten για τη μεγαλύτερη ενότητα 99,12-14 παραπέμπει στο παράλληλο της σ. 118,4, όπου όμως δεν υπάρχει η ομηρική ανάμνηση. Βλ. επίσης Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 198,21 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. *Χρον. διήγ.*, σ. 696).

28. Η λέξη *χρυσοῦν* δεν υπάρχει στα αρχαιότερα γφφ της μετάφρασης των Ο', γι' αυτό και την παραλείπει στο κείμενό του ο Α. Rahlfs, *Septuaginta*, 2. τόμος, Stuttgart 1935, σ. 202· βλ. ωστόσο το κριτικό υπόμνημα του ίδιου στο 11,22.

29. Βλ. και Νικήτ. Χων. *Αόγ.* 85,15-16 van Dieten.

30. Βλ. και Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 245,92 van Dieten (Χρηστίδη, Αναμν. *Χρον. διήγ.*, σ. 697).

108,15: *ὑπέδου μὲν ἐπίσης σκορπίω ... πέτρας ἀποτόμους*· πρβ. Αθην. 15,695d (= Σκόλια 20,1 [PMG 903,1] Page): *ὑπὸ παντὶ λίθῳ σκορπίος, ὡ ἐταῖρ', ὑποδύεται*.

112,4-5: *καὶ ὡς σπιρίδα μίαν τοῦ τῶν τροπαίων σου περισσεύματος ἀρθῆναι*· πρβ. Ματθ. 15,37: *καὶ τὸ περισσεῖον τῶν κλασμάτων ἦραν, ἐπὶ σπιρίδας πλήρεις*· Μᾶρκ. 8,8: *καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων, ἐπὶ σπιρίδας*.

Λόγος IB

113,24: *σὲ τὸν κάλλιστον τῆ φυᾶ εὐφόρησε*· πρβ. Πινδ. Ὀλ. 9,100: *τὸ δὲ φυᾶ κράτιστον ἅπαν*.

114,22: *τοῖς ἀφ' ἐστίας καλοῖς*· παροιμία, πρβ. *Append. pron.* 1,43 = Αποστόλ. 4,61: *ἀφ' ἐστίας*· ἐπίσης Ζηνόβ. 1,40: *ἀφ' Ἐστίας ἀρχόμενοι*· Γρηγ. Κύπρ. Leid. 1,63 = Karathanasis 1: *ἀφ' Ἐστίας ἀρχεσθαι*· Μακάρ. 2,67: *ἀφ' ἐστίας ἀρχεσθαι*.

114,24: *τῶν τὰς φρένας ὀπλοτέρων*· πρβ. Ομ. Ἴλ. Γ 108 (βλ. παραπάνω, στο 107,14-15).

114,37: *καὶ ἄλλων ἔθνεα Κηρῶν ἐπισπώμενον*· πρβ. Εμπεδοκλ. Β 121,2 Diels-Kranz (βλ. παραπάνω, στο 30,23)³¹.

115,6: *πῦρ ἀφίησι πυρετοῦ κατὰ τῆς ἀκροπόλεως κεφαλῆς*· πρβ. Συνεσ. Φαλάκρ. ἐγκώμ. 12 (σ. 212,18-20 Terzaghi): *ἐξ ὑπερκειμένου χωρίου, καθάπερ ἐξ ἀκροπόλεως, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐξῆφθαι τῷ παντὶ σώματι τά τε τῶν νόσων καὶ τὰ τῆς υγιείας πείσματα*.

115,7: *ταυτηνὴν κατάκρας ἐλεῖν πειρώμενον*· πρβ. Ομ. Ἴλ. Ο 557-558: *ἠὲ κατ' ἄκρης | Ἴλιον αἰπεινὴν ἐλέειν*.

Λόγος ΙΓ

120,7-8: *ὁ τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσαι προθέμενος στρατιώτης*· πρβ. Β' Τιμόθ. 2,4: *οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέση*.

120,8: *πῦρ τῶν ὀμμάτων βλέπων*· πρβ. Ομ. Ὀδ. τ 446· ἐπίσης Μενάνδ. Μισούμ. 321 (βλ. παραπάνω, στο 59,6-7).

120,9-10: *καὶ σιδήρῳ τὸ σῶμα κατάφρακτος, ὡς εἴπερ εἰς ἀνδριάντα μετεσκευάζεται χάλκεον*· πρβ. Ἄννα Κομν. 13,2,1 (III σ. 91,26-27 Leib): *εἶπερ ἂν χαλκοῦς ἀνδριάντας ὄραν καὶ αὐτοχύτους τινὰς στρατιώτας*.

121,21-22: *<καὶ γὰρ ὁ> καθηγητὴς ἡμῶν καὶ διδάσκαλος ὁ Χριστός*· πρβ.

31. Ο van Dieten σημειώνει: «*ἔθνεα Κηρῶν*: cf. p. 30,23».

Ματθ. 23,8-10: εἷς γάρ ἐστιν ἡμῶν ὁ διδάσκαλος ... ὅτι καθηγητῆς ἡμῶν ἐστιν εἷς, ὁ Χριστός.

121,31: τῶν ἐπὶ γῆς μελῶν νέκρωσις· πρβ. Κολοσσ. 3,5: νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

122,28-123,1: ὁ τῶ πλησίον μὴ δρῶν κακὸν μηδ' ὀνειδισμόν λαμβάνων ἐπὶ τοῖς ἔγγιστα· πρβ. Ψαλμ. 14,3: οὐδὲ ἐποίησεν τῶ πλησίον αὐτοῦ κακὸν καὶ ὀνειδισμόν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ.

125,22: ὡσεὶ μόλιβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ κατέδυσαν· πρβ. Ἔξοδ. 15,10: ἔδυσαν ὡσεὶ μόλιβος ἐν ὕδατι σφοδρῶ.

126,7: ἐπεὶ δὲ τὸν λόγον τοῦτον οὐ πάντες χωρεῖν ἰσχύομεν· πρβ. Ματθ. 19,11: οὐ πάντες χωροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον.

Λ ό γ ο ς Ι Δ

129,16: τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφιζόμενον· πρβ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 16,15 (PG 35,953C): τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφίζουσα.

129,17: καὶ Ἀθήης βυθῶ παρασύρεται· πρβ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 44,1 (PG 36,608A): μηδὲ παραρρυῆ λήθης βυθοῖς ἀμαυρούμενα· Ἔπη 2,1,10,25 (PG 37,1028A): τὰ μὲν λήθης κεύθοι βυθός³².

129,22-23: εἰ γὰρ οἱ λόγοι ἔργων σκιά· πρβ. Ψευδο-Πλουτ. Περὶ παίδων ἀγωγῆς 14 (= Ἡθικὰ 9f): λόγος γὰρ ἔργου σκιά, κατὰ Δημόκριτον (B 145 Diels-Kranz)· Διογ. Λαέρτ. 9,37: τούτου (ενν. Δημοκρίτου) ἐστὶ καὶ τὸ ἴσος ἔργου σκιά· Συναεσ. Περὶ βασιλ. 29 (σ. 62,1-2 Terzaghi): καὶ γὰρ ἐστὶ λόγος ὄντως ἔργου σκιά.

130,15-16: ὑπὸ τῶν ἐπαίνων τὰ ὄτα κνωμένους· πρβ. Λουκιαν. Περὶ ὀρχήσεως 2: τὸ ὅμοιον πεπονθῶς τοῖς τὰ ὄτα πτερῶ κνωμένοις.

132,20: τάχιον ἐννοήματος τῆδε κάκεισε περιήρχου· παροιμία, πρβ. Σχόλ. Ομ. Ἰλ. Ο 80 (IV σ. 26,21-23 Erbse) [βλ. παραπάνω, στο 66,18].

135,3-4: φιλεῖ τὸ ἀρχόμενον ἐξομοιοῦσθαι τὰ πλεῖστα τῶ ἄρχοντι· πρβ. Ιουλιαν. Λόγ. 3(2),88a: πέφυκε γὰρ ἐξομοιοῦσθαι πρὸς τὸν ἄρχοντα τὰ τῶν ὑπηκόων· ἐπίσης Ισοκρ. Πρὸς Νικοκλέα 31: τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἥθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσιν· Νικοκλῆς 37: φιλεῖ τὸ πλῆθος ἐν τούτοις τοῖς ἐπιτηδεύμασιν τὸν βίον διάγειν ἐν οἷς ἂν τοὺς ἄρχοντας τοὺς αὐτῶν ὀρῶσιν διατρίβοντα³³.

32. Ο van Dieten σημειώνει: «*Ἀθήης βυθῶ*: locus communis, cf. Geop. Praef. 4»· ἡ ἐκφραση εἶναι βέβαια κοινός τόπος στους Βυζαντινούς συγγραφείς, μαρτυρεῖται ὅμως ἤδη στον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 530,49 van Dieten, καθὼς καὶ Χρηστίδης, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 704, ιδιαίτερα σημ. 40, ὅπου παρατίθεται καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

33. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 104,31-32 van Dieten, καθὼς καὶ G. Fatouros, Textkritisches zum Geschichtswerk des Niketas Choniates, JÖB 26 (1977) 123.

135,8-10: *οἶα μηδὲ κηρὸν εὐένδοτον μετιόντι καὶ ῥαδίως ἐναποματτόμενον τὰ τῶν σφραγίδων εἰκάσματα*· πρβ. Ψευδο-Πλουτ. *Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς* 5 (= *Ἠθικά* 3e): *καθάπερ γὰρ <αἰ> σφραγίδες τοῖς ἀπαλοῖς ἐναπομάττονται κηροῖς*.

135,13: *αὐτὰ βοῶσι τὰ πράγματα*· παροιμία, πρβ. Αριστοφ. *Σφήκ.* 921: *τὸ πρᾶγμα φανερόν ἐστιν· αὐτὸ γὰρ βοᾷ*· Βασιλ. Καισ. *Ὀμιλ.* 13 (*Προτρ. εἰς ἄγ. βάπτ.*), 5 (*PG* 31,433B): *αὐτὰ βοᾷ τὰ πράγματα, κἄν τῇ φωνῇ σιωπᾶς*· ἐπίσης Δημοσθ. 19,81: *τὰ πεπραγμέν' αὐτὰ βοᾷ*· Λιβαν. *Λόγ.* 44,19 (III σ. 388,2 Foerster): *οὐκ ἔστι (ενν. ἀρνήσασθαι) τῶν πραγμάτων βοῶντων*· *Ἐπιστ.* 1083,2 (XI σ. 200,5-6 Foerster): *ὁ μὲν ἐσίγα, τὰ πράγματα δὲ ἐβόα*.

137,7: *εἰς ἀκοῆν ὠτίου ταυτί δεξάμενος*· πρβ. *Β' Βασιλ.* 22,45· *Ψαλμ.* 17,45 (βλ. παραπάνω, στο 7,8).

140,19-20: *τὸ μάχεσθαι κατὰ μὲν πτηνῶν ἀγέλας κλαγγὴδὸν πετομένων θροῦν ἄσσημον ἐς οὐρανὸν ἀναπέμποντες*· πρβ. Ομ. *Ἰλ.* Γ 2-5: *Τρῶες μὲν κλαγγῆ τ' ἐνοπῆ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὧς, | ἦντε περ κλαγγῆ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό, | ... | κλαγγῆ ταί γε πέτονται*³⁴.

142,23-24: *καὶ ποῖ τράποιο καὶ τίς γένοιτο*· πρβ. Λιβαν. *Μελέτ.* 51,19 (VII σ. 735,17 Foerster): *τίς γένωμαι, ποῖ τράπωμαι*· ἐπίσης *Ἄνν. Κομν.* 15,11,16 (III σ. 238,8-9 Leib): *οὐκ εἶχον ὅ τι [καὶ γένω]μαι καὶ πῆ τράπωμαι*.

142,32: *οὐ γὰρ ἰστᾶς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν*· πρβ. *Πράξ.* 7,60: *μὴ στήσης αὐτοῖς ταύτην τὴν ἁμαρτίαν*.

143,16-17: *ἀναστήτω καὶ βοηθησάτω τοίνυν ἐκεῖνος ὑμῖν, οὐ τὸν ἄρτον ἡσθίετε καὶ τὸν οἶνον ἐπίnete*· πρβ. *Δευτερ.* 32,37-38: *ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ αὐτῶν, ... ὧν τὸ στέαρ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἡσθίετε καὶ ἐπίnete τὸν οἶνον τῶν σπονδῶν αὐτῶν; ἀναστήτωσαν καὶ βοηθησάτωσαν ὑμῖν*.

144,29: *βραχὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ ὄσον ἔκτασις χειρὸς*· παροιμία, πρβ. Θεοφυλ. *Αχρίδ.* *Ἐπιστ.* 22,26 Gautier: *καὶ αὐτὸ τοῦτο μόνης χειρὸς ἔκτασις*³⁵.

145,4-5: *νῦν ἀληθῶς ἐν λιμένι νανάγιον*· παροιμία, πρβ. *Ιωάν. Χρυσοστ.* *Ὀμιλ. εἰς τὸν Ἥλιαν καὶ εἰς τὴν χήραν* 4 (*PG* 51,341,1): *ἀλλ' ἦν ἰδεῖν ἐν λιμένι νανάγιον*³⁶.

146,5: *τὰ καλά σοι θεόθεν δεδίσσευται*· υπαινιγμός στην παροιμία *δὶς τὰ καλά* (*Karathanasis* 114· πρβ. και *Ζηνόβ.* 3,33· *Διογεν.* 4,20· *Γρηγ. Κύπρ.* *Leid.* 1,96· *Αποστόλ.* 6,26)³⁷.

34. Στο apparatus fontium του van Dieten διαβάζουμε: «*πτηνῶν ἀγέλας*: cf. Soph. *Aias* 168; *κλαγγήδον*: hapax legom., II. 2,463; *θροῦν*: hapax legom., II. 4,437» νομίζω ὅμως ὅτι το κείμενο του Νικήτα Χωνιάτη ἀπηχεῖ ἐδῶ τὴν παραπάνω ὀμηρικὴ παροιμία.

35. Ο van Dieten σημειώνει: «*ὄσον - χειρὸς*: prov. mihi ignotum».

36. Ο van Dieten ἐπισημαίνει ἓνα λατινικὸ παράλληλο: «*ἐν - νανάγιον*: prov., cf. Hieron. *Contra Io. Hieros.* 37, P.L. 23, 407 B 14-5: in portu, ut dicitur, naufragium».

37. Βλ. και Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 374,88 van Dieten (*Χρηστίδης, Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 701).

147,2-3: *ἐμπευρισμένην πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένην*· πρβ. Ψαλμ. 79,17: *ἐμπευρισμένη πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη*.

147,8-9: *οὐκ ἄμισθος ὁ μόχθος ἔσται σοι, ἀλλὰ καὶ λίαν ὁ μισθὸς ἐντελόμισθος*· πρβ. Συνεσ. Ἐπιστ. 4(5), σ. 10,3-4 Garzga: *συμμάχους ἐνταῦθα μὲν ἄμισθους, ἐν οὐρανῷ δὲ ἐντελομισθους*.

Λ ό γ ο ς Ι Ε

148,11: *τῷ τῆς Ἥχους ὑστεροφώνῳ*· πρβ. Παλατ. Ἀνθ. 16,153,1-2 (Σα-τύρ.)· Γρηγ. Ναζ. Ἔπη 1,2,29,153-154 (PG 37,895A)· 2,2,3,207-209 (PG 37,1495A) [βλ. παραπάνω, στο 14,5].

150,12-14: *τῆς εὐνομίας, δι' ἧς ὁ βρότειος βίωτος τῆς θηριώδους ἀλληλομα-νίας διέστηκε*· πρβ. Δημοσθ. 25,20: *λυθέντων γε τούτων (ενν. τῶν νόμων) ... ὁ βίος ἡμῶν τοῦ τῶν θηρίων οὐδὲν ἄν διενέγκαι*· Πλουτ. Πρὸς Κωλώτην 30 (= Ἠθικά 1124d): *εἰ δὲ τις ταῦτα (ενν. νόμους καὶ νόμιμα) ἀναιρήσει, θηρίων βίον βιωσόμεθα καὶ ὁ προστυχὼν τὸν ἐντυχόντα μονοῦ κατέδεται*.

152,18-19: *κατ' ἴχνια βαίνειν ἐκείνων*· πρβ. Ομ. Ὀδ. β 406 = γ 30 = ε 193 = η 38: *μετ' ἴχνια βαίνει θεοῖο*³⁸.

153,1: *ἐστήριζας ταύτας ἐς κάρη οὐράνιον*· πρβ. Ομ. Ἴλ. Δ 443: *οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη*.

153,19-20: *κατέσπας ὡς οἱ βοροὶ τῶν ἰχθύων αὐτῷ δελητίῳ τὸ ἄγκιστρον*· πρβ. Λουκιαν. Νεκρ. διάλ. 18(8): *ὥσπερ τις λάβραξ καὶ τὸ ἄγκιστρον τῷ δελέατι συγκατασπάσας*· Γρηγ. Νύσσο. Λόγ. κατηχ. 24 (PG 45,65A): *ἵνα κατὰ τοὺς λίχνους τῶν ἰχθύων τῷ δελέατι τῆς σαρκὸς συναποσπασθῇ τὸ ἄγκιστρον τῆς θεότητος*.

154,24-25: *ὀφθαλμὸς ὁρῶν τοῖς μὴ βλέπουσι, τοῖς ὑποσκάζουσι πούς*· πρβ. Ἰώβ 29,15 (βλ. παραπάνω, στο 99,3-4)³⁹.

156,22-23: *καὶ τετάρτη Χάρις τῇ τῶν τριῶν μιᾷ, τὰδελφῷ, συνέζευκτο*· πρβ. Παλατ. Ἀνθ. 9,515,1-2 (βλ. παραπάνω, στο 67,31-32)⁴⁰.

157,5-6: *ὑπογραμμὸς καὶ τύπος φιλαδελφίας ἐφάνητε*· πρβ. Αθανασ. Ἀπολο-γητ. κατὰ Ἀρειαν. 90 (PG 25,409C): *ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα γιγνομένοις*· Βασιλ. Καισ. Ὅροι κατὰ πλάτ. 20,2 (PG 31,972C): *λαβέτω τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς ἐν τροφαῖς αὐταρκείας*.

159,13: *μηδὲν ὑπηχούσης ἐκ τοῦ ψεύδους ὑπόχαλκον*· πρβ. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 2,10 (PG 35,420B): *μηδαμοῦ κίβδηλον ἠχεῖν ἢ ὑπόχαλκον*.

38. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ. 126,55-56 καὶ 590,73-74 van Dielen (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 693 καὶ 707 ἀντίστοιχα).

39. Ο van Dielen σημειώνει: «ὀφθαλμὸς etc.: cf. p. 19,26-7» βλ. ὅμως αὐτὰ πού ἐπισημαίνονται παραπάνω, στη σημ. 26.

40. Ο van Dielen σημειώνει: «τετάρτη χάρις: cf. p. 67,31; fort. prov.».

159,29: *ἐτίταινον τάλαντα*: πρβ. Ομ. 'Ιλ. Θ 69 = X 209: *ἐτίταινε τάλαντα*.
159,30-31: *ταῖς τρυμαλιαῖς τῶν ραφίδων ἠκριβολόγουν*: πρβ. *Mārk.* 10,25:
διὰ τῆς τρυμαλιαῖς τῆς ραφίδος διελθεῖν.

160,9-10: *γρηῖ καμινοῖ ἴση*: πρβ. Ομ. 'Οδ. σ 27: *γρηῖ καμινοῖ ἴσος*⁴¹.

160,10: *ἡ πορφύραν καὶ βύσσον ἡμφιεσμένη*: πρβ. *Παροιμ.* 31,22: *ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα*: *Λουκ.* 16,19: *ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον*⁴².

160,12: *ἐμπευρισμένη πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη*: πρβ. *Ψαλμ.* 79,17 (βλ. παραπάνω, στο 147,2-3).

160,28: *τὴν αἰσθητικὴν καρδίαν καὶ λυπηράν*: πρβ. *Παροιμ.* 14,10: *καρδία ἀνδρὸς αἰσθητικὴ, λυπηρὰ ψυχὴ αὐτοῦ*.

160,31-161,1: *ὡς εἰς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἴταβύριον καὶ σκοπιᾶς παγίδα*: πρβ. 'Ωσηὲ 5,1: *παγὶς ἐγενήθητε τῇ σκοπιᾷ καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἴταβύριον*⁴³.

161,1-2: *καὶ φιλόχρυσον πλεον ἤπερ φιλόχριστον περιπεσόντες στράτευμα*: πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 21,21 (*PG* 35,1105B): *ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρυσούς μᾶλλον ἢ φιλοχρίστους*.

161,10: *τὸ τῶν περιστερῶν ζηλοῦντες ἀκέραιον*: πρβ. *Ματθ.* 10,16: *γίνεσθε ... ἀκέραιοι ὡς αἶ περιστεραί*.

163,2-4: *παρὰ Θεοῦ τοῦ ... μὴ μόνον ταλαντεύοντος τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ νοῦ πρωτίστως κινήσεις εὐθύνοντος*: πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 32,14 (*PG* 36,189B): *παρὰ Θεοῦ ταλαντεύεται καὶ νόημα πᾶν καὶ λόγος καὶ πράξις*.

163,10-11: *ὑπερβάς τοὺς ἀερίους ἀτεράμονας λογιστὰς ἀπαραπόδιστος ἐπίπαν καὶ ἀτελώνητος*: πρβ. *Κυρίλ. Αλεξ. Ὁμιλ.* 14 (*Περὶ ἐξόδου ψυχῆς καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας*) [*PG* 77,1073A-1076C].

169,11: *τί γὰρ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀκιδνότερον ...*: πρβ. Ομ. 'Οδ. σ 130: *οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο*.

Λ ό γ ο ς Ι Ϛ

170,8-9: *νέφος πολεμίων διεσκεδακῶς τετριγὸς καθ' ἡμῶν δεινὸν καὶ ὀλέθριον*: πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 43,30 (*PG* 36,536C): *ἐξαίφνης ἐφίσταται νέφος χαλάζης πλήρες καὶ τετριγὸς ὀλέθριον*⁴⁴.

41. Ο van Dielen επισημαίνει την ίδια ομηρική απήχηση στη *Χρον. διήγ.* 577,18.

42. Βλ. και Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 577,12 van Dielen (Χρηστίδη, *Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 706).

43. Ο van Dielen σημειώνει: «'Ιταβύριον: cf. Os. 5,1; Hsch. ι 1075» είναι όμως φανερό ότι εδώ έχουμε ανάμνηση ενός χωρίου από τον 'Ωσηὲ και όχι απλή αναφορά στο όνομα ενός βουνού.

44. Βλ. και Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 60,45-47 van Dielen (Χρηστίδη, *Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 692).

172,3-4: *ὡσεὶ παρεμβολαῖς ἀγγέλων ἀνεκουφίζου·* πρβ. *Ψαλμ.* 33,8: *παρεμβολαῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτόν.*

172,16: *τὰς ἡμετέρας πόλεις ὡς εἰς χῶμα καθελεῖν·* πρβ. *Ἦσ.* 25,2: *ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα.*

175,26-27: *νίκας νίκαις ἐπισυνάπτων καὶ τροπαίοις ἐπιστοιβάζων τρόπαια·* πρβ. Μενάνδ. ρήτορ. *Περὶ ἐπίδεικτ.* Β 2, σ. 374,20-21 Spengel (= σ. 88 Russel-Wilson): *καὶ τρόπαια τροπαίοις συνάψεις καὶ νίκας νίκαις.*

Λ ό γ ο ς ΙΖ

176,4-5: *βασίλει φιλοθέω ... κατ' ἴχνια βαίνειν·* πρβ. Ομ. *᾽Οδ.* β 406 = γ 30 = ε 193 = η 38 (βλ. παραπάνω, στο 152,18-19).

178,22-25: *τί δ' ἂν εὔρη τις νηστείας πρεσβυγενέστερον ...; ἄμα γὰρ ... διήρτισται ἄνθρωπος, καὶ ἄμα νηστείας εἰσήκται καθήγησις· ἡ δὲ ἦν ἡ ἀπαστία τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως·* πρβ. Βασιλ. Καισ. *᾽Ομιλ.* 1 (*Περὶ νηστείας α'*), 3 (*PG* 31,165C-168A)· Ιωάν. Χρυσοστ. *Περὶ μετανοίας* 5,1 (*PG* 49,307,42-48).

179,2: *καὶ παντοίων ἔθνεα Κηρῶν·* πρβ. Εμπειδοκλ. Β 121,2 Diels-Kranz (βλ. παραπάνω, στο 30,23)⁴⁵.

179,6-7: *τὸ δὲ κατ' εἰκόνα πάθεσι συνεχώσαμεν·* πρβ. Γρηγ. Ναζ. *Λόγ.* 38,14 (*PG* 36,328B): *τὴν βασιλικὴν εἰκόνα συγκεχωσμένην τοῖς πάθεσι.*

180,18-19: *μικρὸν δ' ἐπὶ σμικρῷ καταθέμενον καὶ θαμὰ τοῦτο ἐρδόμενον·* πρβ. Ησιόδ. *᾽Εργ.* 361-362: *εἰ γὰρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο | καὶ θαμὰ τοῦτ' ἔρδοις.*

181,1-4: *εἴη τοῦτο δ' οἶμαι καὶ τὴν τῶν ἀφρόνων πέντε παρθένων ἐκ τοῦ νυμφῶνος ὀρᾶν ἀπόπεμψιν καὶ τὴν 'οὐκ οἶδα ὑμᾶς' οἰκτροτάτην φωνὴν <ἀκούειν> τὸ τὴν παρθενίαν μὴ σφάζειν δύνασθαι καθαρῶς διεζευγμένην τοῦ ἐλεεῖν·* πρβ. Ιωάν. Χρυσοστ. *᾽Ομιλ.* εἰς τὸν Ἡλίαν καὶ εἰς τὴν χήραν 1 (*PG* 51,337,15-338,6)· Ἵπόμν. εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσ. ἐπιστ. 4,3 (*PG* 62,34,55-59)· Ψευδο-Ιωάν. Χρυσοστ. *Περὶ νηστ. καὶ ἐλεημοσ.* (*PG* 48,1062,31-72)⁴⁶.

182,3-7: *τοιαύτην οἶμαι καὶ Νανουχοδονόσορ ἀγαματοποιήσας εἰκόνα τοῖς Ἀσσυρίοις εἰς προσκύνησιν ἔστησεν, ... τοῖς δὲ νηστευταῖς Θεοῦ παισὶν εἰς κατάγελων·* πρβ. Βασιλ. Καισ. *᾽Ομιλ.* 1 (*Περὶ νηστείας α'*), 6 (*PG* 31,173A-B)· Ιωάν. Χρυσοστ. *Περὶ μετανοίας* 5,4 (*PG* 49,312,6-18)⁴⁷.

45. Ο van Dieten σημειώνει: «ἔθνεα Κηρῶν: cf. p. 30,23».

46. Ο van Dieten παραπέμπει στην ευαγγελικὴ διήγηση («εἴη etc.»: cf. *Mat.* 25,1 sqq.), όπου όμως δεν υπάρχει ερμηνεία της παραβολῆς, οὔτε και αντιπαράθεση παρθενίας και ἐλεημοσύνης.

47. Ο van Dieten παραπέμπει σωστά στο 3. κεφάλαιο του *Δανιήλ* για τὴν εξιστόρηση των γεγονότων, εκεί όμως δεν γίνεται καμία αναφορά στο θέμα τῆς νηστείας.

182,22-23: *τὴν ἀφθορίαν μεταδιώκειν χρεών, ἥς ἄνευ οὐδεὶς τὸν Κύριον ὄψεται*· πρβ. *Ἐβρ.* 12,14: *διώκετε ... τὸν ἁγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον.*

184,24-26: *ὄν τρόπον διενοήθη τοῦ κακῶσαι ἡμᾶς αὐτὸν παροργίσαντας, οὕτως ἰλεωθεὶς εὖ ἡμᾶς δράσειεν*· πρβ. *Ζαχαρ.* 8,14-15: *ὄν τρόπον διενοήθη τοῦ κακῶσαι ἡμᾶς ἐν τῷ παροργίσει με ..., οὕτως παρατέταγμαί και διανενοήμαι ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τοῦ καλῶς ποιῆσαι.*

184,36-37: *καὶ χαλκομέτωπον*· πρβ. *Ἥσ.* 48,4: *καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν.*

185,3-4: *κατ' ὄφιν τὴν κεφαλὴν συντριβέντα τὸ οὐραῖον ὑποκινεῖ*· πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 34,3 (*PG* 36,244B): *κἂν ἔτι σπαίρη μικρά τε καὶ ἀσθενῆ, καθάπερ τὸ οὐραῖον διακοπέντος τοῦ ὄφεως.*

185,13: *γλίχεται προσβαλὸν ἡμῖν ἀρπάσαι καὶ θῦσαι καὶ ἀπολέσαι*· πρβ. *Ἰωάν.* 10,10: *ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ*⁴⁸.

Λ ό γ ο ς Ι Η

186,28-30: *ἦν μὲν ἀνδριάς ἀπεξεσμένος εἰς ἀρετὴν καὶ τύπον ἑαυτὸν ἀρίστων πράξεων προτιθεὶς*· πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 18,16 (*PG* 35,1004C): *ὥσπερ ἀνδριάντα πνευματικόν, εἰς κάλλος ἀπεξεσμένον πάσης ἀρίστης πράξεως.*

187,6-8: *καὶ κακηγοροῦσι τὸν γλυκὸν καὶ ἐπέραστον ἥλιον οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς κακῶς διακειμένοι, καὶ δυσχεραίνουσι κατὰ τῶν ἐμμελῶν ὡς μὴ τοιῶνδε φωνῶν οἱ διεφθαρμένοι τὰς ἀκοάς*· πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 2,42 (*PG* 35,449C-452A): *ὥσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ὀφθαλμοὺς κακῶς διακειμένος ἢ τὰ ὠτα διεφθαρμένος κατηγοροῖ τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.*

187,8-9: *καὶ ὡς πικρὰ τοῖς ἱκτεριῶσιν ἀδοξεῖται ἢ γλυκύτης τοῦ μέλιτος*· πρβ. *Μάρκ. Αὐρηλ. Τὰ εἰς ἑαυτ.* 6,57: *ἱκτεριῶσι τὸ μέλι πικρὸν φαίνεται*· *Σέξτ. Εμπειρ. Πυρρών. ὑποτυπ.* 1,101: *τὸ αὐτὸ μέλι ἐμοὶ μὲν φαίνεται γλυκὺ, τοῖς δὲ ἱκτερικοῖς πικρὸν*· *Αμμων. Εἰς τὰς Κατηγ.* 6a36 (*CAG* IV,4 σ. 66,28-67,2): *τὸ μέλι ... πρὸς γὰρ τοὺς ἱκτεριῶντας πικρὸν ἐστι*· *Ἰωάν. Φιλοπ. Εἰς τὰς Κατηγ.* 6a36 (*CAG* XIII,1 σ. 104,3-4): *οἱ μὲν ἱκτεριῶντες τὸ μέλι φασι πικρὸν εἶναι*· *Ολυμπιοδ. Εἰς τὰς Κατηγ.* 6a36 (*CAG* XII,1 σ. 98,31-32): *τοῖς μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἔχουσιν γλυκὺ ἐστι τὸ μέλι, τοῖς δὲ ἱκτεριῶσι πικρὸν ἐστιν*· *Ἡλία Εἰς τὰς Κατηγ.* 6a36 (*CAG* XVIII,1), σ. 202,7: *οὐδὲ τὸ μέλι γλυκὺ· τῷ γὰρ ἱκτεριῶντι πικρὸν*· σ. 204,7: *τὸ μέλι οὐ πᾶσι γλυκὺ· τοῖς γὰρ ἱκτεριῶσιν οὐ γλυκὺ*· 8b25, σ. 220,23-24: *τὸ γὰρ μέλι οὐ καθ' αὐτὸ γλυκὺ ... τῷ γὰρ ἱκτερικῶ πικρὸν φαίνεται*⁴⁹.

48. Βλ. καὶ *Νικήτ. Χων. Χρον. διήγ.* 267,42 (*Fatouros, ὁ.π.*, σ. 124) καὶ 323,62-63 van Dieten (*Χρηστίδης, Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 699).

49. Βλ. καὶ *Π. Κοτζιά-Παντελή, «Τὸ μέλι πικρὸν τοῖς ἱκτεριῶσι φαίνεται», Ἑλληνικά* 37 (1986) 242-259.

187,16-17: *νῦν δὲ ἀγάπην κυροῖς·* πρβ. *Β΄ Κορινθ.* 2,8: *παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην*⁵⁰.

189,6-7: *ἀπαλοὶ μὲν οἱ σοὶ λόγοι καὶ ὑπὲρ ἔλαιον, αὐτὸς δὲ καὶ βολίδων εἰς τὸ πλήττειν ὀξύτερος·* πρβ. *Ψαλμ.* 54,22: *ἠπαλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσιν βολίδες*⁵¹.

189,10-11: *πιθήκειόν τι βλέπων·* πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 43,64 (*PG* 36, 581C): *ὅτι μὴ πιθήκειον βλέπει·* *Ισιδ. Πηλουσ. Ἐπιστ.* 3,99 (*PG* 78,805D): *καὶ οὐ πιθήκειον βλέπει.*

189,21-23: *καὶ χειμῶνος μέσου ζητεῖν ἐμπίπλασθαι ῥόδων ἢ τὰ μύρα καταπί- νειν καὶ οὐκ ὀσφραίνεσθαι·* πρβ. *Λουκιαν. Νιγρ.* 31: *τοὺς μέσου χειμῶνος ἐμπιπλα- μένους ῥόδων ... τοὺς καὶ τὰ μύρα πίνοντας*⁵².

190,3-4: *ἡ δὲ πόλις αἴτη ... στεναγμάτων γέμουσα ἦν·* πρβ. *Σοφ. Οἶδ. Τύρ.* 4-5: *πόλις δ' ὀμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει | ... καὶ στεναγμάτων*⁵³.

191,1-2: *ἐγκλεισαμένους ταῖς κοιτίσι τὸ χρυσίον ἀπρόϊτον κατέχειν ὡσπερ τὴν Δανάην ὁ πάλαι Ἀκρίσιος·* πρβ. *Λουκιαν. Μένιππ. ἢ Νεκρομ.* 2: *τὸ χρυσίον κατάκλειστον ὡσπερ τὴν Δανάην φυλάττοντας·* *ἐπίσης Τίμων* 13: *ἐν χαλκῷ ἢ σιδηρῷ τῷ θαλάμῳ καθάπερ τὴν Δανάην παρθενεύεσθαι (ενν. τὸν Πλοῦτον)*⁵⁴.

191,23-24: *ῥόδων ἀβροτέρους ... πηκτίδος*⁵⁵ *ἐμμελεστέρους·* πρβ. *Σαπφ. απ.* 156 *Lobel-Page* = 156 *Voigt* (βλ. παραπάνω, στο 18,20).

192,3-4: *ἐς γὰρ πέλαγος ἀχανὲς καὶ οἶόν φασι τὸ Ἀτλαντικόν·* *παροιμία,* πρβ. *Γρηγ. Ναζ. Λόγ.* 18,21 (*PG* 35,1009B): *γυναικὸς ... ἢ μὴδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν μεγίστων, ἤρκεσεν ἂν ἀπαντλούμενον·* *Θεοφυλ. Σιμοκ. Περὶ φυσ. ἀπορημ.* 4 (σ. 16,17 *Massa Positano*): *Ἀτλαντικὸν ὡσπερ πέλαγος θεωρίας·* *Ἐπιστ.* 64 (σ. 782 *Hercher*): *ἡ κοτύλη τὸ Ἀτλαντικὸν ἅπαν ἐκμετρήσαι πέλαγος.*

192,30-31: *παθητὸν σαρκί, ἀπαθὴ τῇ θεότητι·* πρβ. *Ιουστινιαν. Ἔκδοσ.*

50. Ο van Dieten σημειώνει σωστά «νῦν - πραότητος: cf. 1 Co. 4,21», μόνο που ο Νικήτας συμφύρει αυτό το χωρίο με το *Β΄ Κορινθ.* 2,8.

51. Βλ. και Νικήτ. *Χων. Χρον. διήγ.* 301,24-26 van Dieten (*Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 699).

52. Ο van Dieten σημειώνει: «21-22 *χειμῶνος - ῥόδων*: prov. videtur, vide p. 91,15» (στο 91,15 διαβάζουμε: *θέρος μέσου χειμῶνος ἠτόματιζετο χρύσειον*) και «22-23 *μύρα - ὀσφραίνεσθαι*: prov. mihi ignotum». Ωστόσο είναι φανερό ότι ἐδῶ δεν ἔχουμε χρήση παροιμιῶν, ἀλλὰ ἀνάμνηση λουκιανείου χωρίου.

53. Βλ. και Νικήτ. *Χων. Χρον. διήγ.* 271,45-47 και 637,11-12 van Dieten (*Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 698 και 708 αντίστοιχα).

54. Ο van Dieten παραπέμπει σε κείμενα που εξιστοροῦν ἀπλῶς τὸ μῦθο τῆς Δανάης, και ὄχι σε χωρία που παρομοιάζουν τὸ κλειδαμπαρωμένο χρυσάφι με τὴ φυλακισμένη Δανάη. Βλ. και Νικήτ. *Χων. Χρον. διήγ.* 56,42-44 van Dieten (*Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ.*, σ. 691).

55. Ο van Dieten ἐκδίδει και ἐδῶ *πυκτίδος*: βλ. παραπάνω, σημ. 10.

δρθοδ. πίστ. (PG 86,995C): παθητός σαρκί, ἀπαθής ὁ αὐτός θεότητι· επίσης Γρηγ. Ναζ. *Λόγ.* 40,45 (PG 36,424B): *ἀπαθῆ θεότητι, παθητὸν τῷ προσλήμματι.*

193,5-7: *ἀκούομεν οὖν τοὺς Σκύθας τοὺς ἀμαξεῖς τῷ παρ' αὐτοῖς τοξικῶ φαρμάκῳ χρίειν τὰ βέλεμνα παραμιγνύοντας ἅμα καὶ βρότον ἀνθρώπειον*· πρβ. Αἰλιαν. *Περὶ ζώων* 9,15 (σ. 223,13-15 Hercher): *λέγονται δὲ οἱ Σκύθαι πρὸς τῷ τοξικῶ, ὃ τοὺς οἰστοὺς ἐπιχρίουσι, καὶ ἀνθρώπειον ἰχῶρα ἀναμιγνύουσι φαρμάττοντες*· επίσης Ψευδο-Αριστοτ. *Περὶ θαυμ. ἀκουσμ.* 141(153) Giannini (845a1-9 Bekker)⁵⁶.

193,7: *τὰυτα εἶναι κακὸν ἀπαραίτητον*· πρβ. Λουκιαν. *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῶ συνόντων* 39: *καὶ ἀπαραίτητον κακόν.*

193,9: *οὐδ' εἰς θάνατον ὑπνωσαν*· πρβ. *Ψαλμ.* 12,4 (βλ. παραπάνω, στο 89,11).

194,3-4: *εἰς γὰρ ὄρη καὶ ἐρημίας ἀποπλανώμενα*· πρβ. *Ἐβρ.* 11,38: *ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσιν.*

194,6-7: *εἰς τόπον πνευματικῆς χλόης κατασκηνούμενα καὶ ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενα*· πρβ. *Ψαλμ.* 22,2: *εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέν με.*

194,14-15: *λαμπρῶς ὡς ἐξ ὀρίζοντος ἑώου παμφαίνουσιν, οὐ λουσάμενοι κατ' ὠκεανόν*· πρβ. Ομ. *Ἴλ.* Ε 6: *λαμπρὸν παμφαίνησι λελουμένος Ὠκεανοῖο.*

194,18-19: *ὄν ... ἐπῆξε Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος*· πρβ. *Ἐβρ.* 8,2: *ἦν ἐπῆξεν ὁ Κύριος καὶ⁵⁷ οὐκ ἄνθρωπος.*

194,32-33: *εἰς δὴ τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον τέμενος ... ἄρασθαι θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθαι*· πρβ. *Ψαλμ.* 95,8: *ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλάς αὐτοῦ.*

195,8-9: *ὥσπερ σητὶ τῇ μερίμνῃ τὴν αἰσθητικὴν καρδίαν ἐκδαπανᾷ*· πρβ. *Παροιμ.* 14,30: *σῆς δὲ ὀστέων καρδία αἰσθητικῆ.*

195,21: *ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ἀνιστᾷ τάχιον*· παροιμία, πρβ. Σχόλ. Ομ. *Ἴλ.* Ο 80 (IV σ. 26,21-23 Erbse) [βλ. παραπάνω, στο 66,18].

195,31: *πάγκαλόν τι χρῆμα*· πρβ. Πλουτ. *Περὶ τοῦ ἐμφαιν. προσ. σελήν.* 16 (= *Ἡθικὰ* 929a): *γῆ μὲν οὖσα πάγκαλόν τι χρῆμα*· Λουκιαν. *Ἡρόδ. ἢ Ἀετίων* 5: *κάθηται πάγκαλόν τι χρῆμα*⁵⁸.

56. Ο van Dielen σημειώνει: «ἀκούομεν etc.: ex fonte mihi ignoto».

57. Το κριτικό υπόμνημα της έκδοσης *Novum Testamentum Graece* post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Allen Wikgren, Stuttgart 261979, σ. 573, μας πληροφορεῖ ὅτι ο σύνδεσμος καὶ, που παραλείπεται στο κείμενο της έκδοσης, ὑπάρχει στα περισσότερα χφφ, καὶ μάλιστα στα χφφ του λεγόμενου Βυζαντινοῦ (ἢ Κοινοῦ ἢ Εὐαγγελισιαστικοῦ ἢ Αυτοκρατορικοῦ) τύπου κειμένου.

58. Βλ. καὶ Νικήτ. Χων. *Χρον. διήγ.* 30,93-94 van Dielen (Χρηστίδη, Αναμν. Χρον. διήγ., σ. 691).

198,5-6: ἀποπεμπέσθω δὲ εἰς μεγακήτεα πόντον καὶ κατ' ἠλιβάτων ἔκτινασ-
σέσθω πετρῶν· πρβ. Θέογν. 175-176: ἦν δὴ χρῆ φεύγοντα καὶ ἐς βαθυκήτεα⁵⁹
πόντον | ῥιπτειν καὶ πετρέων, Κύρνε, κατ' ἠλιβάτων⁶⁰.

198,13-14: εὐθρυπτοὶ τὰ ἐς φιλίαν ὄντες οἶα τὰ τῶν κεραμέων χυτρίδια· πρβ.
Λουκιαν. Προμηθ. εἰ ἐν λόγ. 2: εὐθρυπτα ἡμῖν τὰ ἔργα ὡσπερ ἐκείνοις (ενν. τοῖς
πηλουργοῖς) τὰ χυτρίδια.

198,15-18: ὀβολοῦ παρεσιρφέντος ἀντεμβριμῶνται μάλα γενναίως καὶ ἀντι-
φέρονται παραγκωνιζόμενοι ἀλλήλους καὶ ὠθιζόμενοι καθὰ περὶ κρεαδίων καὶ
ὀστέων τὰ Μελιταῖα καὶ ὄργιλα κυνίδια, καὶ ἀλεκτρούων μὲν εἰσιν ἐριστικώτεροι,
ἀρπακτικώτεροι δὲ τῶν μυγαλῶν· πρβ. Λουκιαν. Ἐναβ. ἢ Ἄλιεις 34: πρὸς τὸ
ἀργύριον κεχῆνασιν, ὄργιλώτεροι μὲν τῶν κυνιδίων ὄντες ... ἀρπακτικώτεροι δὲ τῶν
γαλῶν, φιλονικώτεροι δὲ τῶν ἀλεκτρούων. τοιγαροῦν γέλωτα ὀφλισκάνουσι
ὠθιζόμενοι ἐπ' αὐτὰ καὶ ... ἀλλήλους παραγκωνιζόμενοι⁶¹.

198,19-20: δι' εὐφήμου γλώττης φέρειν· πρβ. Αἰσχύλ. Χοηφ. 581: γλῶσσαν
εὐφημον φέρειν.

198,32-199,1: τῶν εἰρηνικὰ μὲν προσδιαλεγόμενων, ὑπὸ δὲ γλῶσσαν ἐντρε-
φόντων τὸν τῆς ἀπεχθείας ἰόν· πρβ. Ψαλμ. 34,20-21: ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν ...
καὶ ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν.

199,15: τοὺς βάπτοντας ὄλωσ ἐς νοῦν· πρβ. Πλουτ. Φωκίων 5,4: ὁ Ζήνων
(απ. 80 von Argim) ἔλεγεν ὅτι δεῖ τὸν φιλόσοφον εἰς νοῦν ἀποβάπτοντα προφέρε-
σθαι τὴν λέξιν.

200,11-13: οὐ λοξὴν καὶ παρεγκεκλιμένην ὁδὸν ὡς ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος
διερχόμενος· πρβ. Πλουτ. Φωκίων 2,6: τὸν ἥλιον ... λοξῶ καὶ παρεγκεκλιμένῳ
πορείας σχήματι χρώμενον.

Ἐπιστολὴ Α

202,2-3: τὸ τόξον ἔτεινε καὶ μαζῶ μὲν ἐπέλασε τὴν νευράν, τὸ δὲ βέλος ἀφῆκε
νεγκονές· πρβ. Οἰμ. Ἰλ. Δ 123-126: νευρὴν μὲν μαζῶ πέλασεν ... μέγα τόξον ἔτεινε
... ἄλτο δ' οἰστός ὀξυβελής.

59. Ο στίχος 175 μας παραδίδεται και με τη γραφή *μεγακήτεα*: βλ. το κριτικό υπόμνημα της έκδοσης του D. Young, *Theognis*, Leipzig 1971, σ. 12, στο στ. 175, καθώς και Χρηστίδη, *Μαρκιανὰ ἀνέκδοτα*, σ. 130.

60. Ο van Dielen σημειώνει: «5 *μεγακήτεα πόντον*: cf. Hom. Od. 3,158 (al.)» και «5-6 *ἠλιβάτων ... πετρῶν*: cf. Hom. Il. 16,35 (al.)»· ωστόσο είναι φανερό ότι εδώ έχουμε ανάμνηση από τον Θέογνη. Βλ. και Νικήτ. Χων. Χρον. *δήγ.* 297,12-13 van Dielen (Χρηστίδη, *Αναμν. Χρον. δήγ.*, σ. 698).

61. Ο van Dielen σημειώνει απλώς: «17 *Μελιταῖα ... κυνίδια*: prov., cf. Apost. 11,24, qui canes hos magni aestimari tradit; Lucian. Sympos. 19 et Philops. 27 eos vilipendere videtur».

Ἐπιστολή Γ

204,18-19: *τὴν τύραννον ἐν λόγοις πειθῶ*· πρβ. Ευριπ. Ἐκάβ. 816: *Πειθῶ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώποις*.

Ἐπιστολή Δ

205,33-34: *μέλιτος προσαγωγή τοῖς πάσχουσιν ἴκτερον*· βλ. παραπάνω, στο 187,8-9⁶².

206,7: *δυσαιὲς ἐπιζέφυριον πνεῦμα*· πρβ. Ομ. Ἴλ. Ψ 200 = Ὀδ. μ 289: *Ζεφύριοι δυσαιέος*· Ὀδ. ε 295: *Ζέφυρός τε δυσαιής*.

206,14: *περισσότερα λύπη καταποθῆναι*· πρβ. Β΄ Κορινθ. 2,7 (βλ. παραπάνω, στο 13,11-12).

Ἐπιστολή Ζ

209,27-28: *σοῦ μόνου δίκην κιττῶν ἐξεχόμεθα*· πρβ. Ευριπ. Ἐκάβ. 398: *ὀποῖα κισσὸς δρυός, ὅπως τῆσδ' ἔξομαι*.

209,29: *λαθικηδῆ μετιῶν φάρμακα*· πρβ. Συνεσ. Ἐπιστ. 146 (σ. 258,5 Garzya) [βλ. παραπάνω, στο 53,21]⁶³.

210,33: *ταῖς μολιβδίσι μὲν τοῦ σώματος ἀνθελκόμενος*· πρβ. Πλουτ. Ὅτι οὐδ' ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ' Ἐπίκουρον 14 (= Ἠθικά 1096c): *κατατείναντες ... εἰς τὸ σῶμα καὶ κατασπάσαντες ὥσπερ μολιβδίσι ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις*.

Ἐπιστολή Η

212,7: *καὶ περιστερῶν Ἀσσυρίων*· πρβ. Ὡσηὲ 11,11: *ὡς περιστερὰ ἐκ γῆς Ἀσσυρίων*.

212,20: *κατὰ τὴν Ἠχώ τὴν φιλόμολπον καὶ τὸ ταύτης ὑστερόφωνον*· πρβ. Παλατ. Ἀνθ. 16,153,1-2 (Σατύρ.)· Γρηγ. Ναζ. Ἔπη 1,2,29,153-154 (PG 37,895A)· 2,2,3,207-209 (PG 37,1495A) [βλ. παραπάνω, στο 14,5]⁶⁴.

213,13: *τῶν τοῦ Πλάτωνος νόμων ἀτημελέστερα*· πρβ. Λουκιαν. Ἰκαρομέν. ἢ Ὑπερέφ. 24: *ψυχροτέρους ... τῶν Πλάτωνος νόμων*⁶⁵.

62. Ο van Dielen παραπέμπει στο παράλληλο της σ. 187,8-9.

63. Ο van Dielen παραπέμπει μόνο για το επίθετο *λαθικηδῆ* στον Ὅμηρο, Ἴλ. X 83.

64. Ο van Dielen σημειώνει: «κατὰ - Ἠχώ: cf. p. 14,6».

65. Ο van Dielen σημειώνει: «τῶν - ἀτημελέστερα: videtur prov.; mihi ignotum».

Ἐπιστολή ΙΑ

217,20: *διδούς σοι τῷ σοφῷ ἀφορμὴν, ὡς εἴης οὔτω σοφώτερος*· πρβ. *Παροιμ.*
9,9: *δίδου σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται.*

Στους λόγους και στις επιστολές του Νικήτα Χωνιάτη (όπως άλλωστε και στο ιστορικό του έργο) οι αναμνήσεις από προγενέστερα κείμενα είναι άφθονες, και η ταύτισή τους δεν εξαντλείται με την εργασία αυτή. Χρειάζεται ακόμη πολλή δουλειά, για να ολοκληρωθεί η μελέτη των φιλολογικών πηγών του συγκεκριμένου Βυζαντινού λογίου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΔΗΜ. Α. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ